

*Miniszterelnökségi iratok a római Curiánál kifejtendő nemzetiségpolitikai tárgyú diplomáciai akció indítása tárgyában*¹

A

1904 jan. 20

Tisza István miniszterelnök felhivatalos levele gr. Szécsen Miklós vatikáni osztrák—magyar nagykövethez a „nemzeti szempontból fontos ügyeknek” a Vatikánnál leendő keresztülvitele érdekében kifejtendő nagyobb diplomáciai akció tárgyában

MF 1904 — XV — 216
(Gévelt fogalmazvány)

Tisztelt Barátom!

Hivatkozva utolsó beszélgetésünkre, elérkezettnek látom az időt arra, hogy a Curiánál tervezett akciónk felől bizalmas magánlevélben tájékoztassalak, s arra vonatkozó szíves tanácsaidat kérjem.

Nem ismeretlen előtted az az örövendetes tény, hogy a magyarság az utolsó évtized alatt úgy számbelileg, mint egyéb tekintetben jelentékenyen megerősödött, a nem magyar ajkú népességtől tért hódított. A magyar nemzeti állam fokozatos kialakulása feltartóztathatatlan történeti procesus, melynek mélyreható etno- és geográfiai, valamint históriai okai vannak. A széthúzás és széthullás annyi szomorú jelének közepette, melyet monarchiánkban — aggodalom — teljes szomorúsággal észlelünk, talán az egyedüli megnyugtató jelenség, hogy a belső egység felé való intenzív fejlődés legalább Magyarországon ilyen eredményes volt.

Hogy ez a természetes és szükségképpen való folyamat hatását még jobban nem érezte, annak egyik nem kicsinylendő okát a Rampolla-érának kedvezőtlen politikája képezte, melynek meggyőzésére irányzott öntudatos akciód, a Curiánál beállott személyváltozások után remélhetőleg teljes sikerre fog vezetni. A Vatikán román- és különösen délszlávbarát politikája különben egyházi szempontból is teljesen meddő volt. Nincs ugyanis tudomásom róla, hogy akár a román, akár a szerb görögkeletiek az Unióra tömegesebben áttértek volna; sőt az unitusok jutottak oda, hogy püspökeik a gör. kel. egyházakkal szemben a magyar államtól kérnek segítséget és támogatást. A kölcsönös áttérések tekintetében egyébként statisztikai adatokat állítottak össze, melyeket hivatalos úton lesz szerencsém Veled közölni. Ellenben Rómának magyarellenes politikája a magyar katolikusok soraiban mélységes elkedvetlenedést okozott elannyira, hogy a katolikus középosztály jelentékeny része egyháza iránt bizonyos averzióval viseltetik. Ma ez a hangulat még csupán az egyház ügyei iránt való közönyösségben nyilvánul meg, ámde ha Rómában pl. a magyar liturgia visszafejlesztése vagy ehhez hasonló más kirohanások által a hűrt túlfeszítenék, ebben a nacionalizmustól különben is szaturált korban olyan mozgalmak keletkezhetnének, melyek tekintettel a magyar faj tulajdonságaira a „Los von Rom” mozgalomnál összehasonlíthatatlanul veszélyesebb jelleggel bírnának.

Mindent összevetve, a Curia sokkalta bölcsebben cselekednék, ha szakítva a teljesen meddőnek bizonyult iránnyal, visszatérne korábbi tradicionális politikájához, melyet a XI—XVI. századig szívos következetességgel folytatott, s mely akként jellemezhető, hogy a Curia a magyar szupremáciának és a magyar állameszmének leghívebb szövetségese volt. Az a szerencsés körülmény, hogy vatikáni nagykövetségünket jelenleg Te töltöd be: eddig fenn nem forgott kedvező alkalmat ad arra, hogy Magyarországnak a Vatikánhoz való, soká elhanyagolt viszonyát ápoljuk, s a Curiának korábbi tradicionális magyarbarát politikájához való visszatérését türelmesen és következetesen munkáljuk.

¹ A fogalmazványt feltételezhetően *Klebsberg* készítette; jan. 21-én látta, majd felülvizsgálta *Romy Béla* min. tanácsos, ill. *Tarkovich József* államtitkár, jan. 24-én kiadta gr. *Tisza István* miniszterelnök. — Eredetijét nem találtuk. A levél vételét *Szécsen* igazolja az aktában levő válaszában (C irat).

A m. kir. kormány e fordulat előidézése céljából már tett is előkészítő lépéseket, illetve a magyar püspöki kart küldte előre, hogy a közös külügyminiszter úrral egyetértőleg teendő diplomáciai demarche útjait egyengesse. Mielőtt tehát rátérnék azon kívánságok vázolására, melyek a tervbe vett diplomáciai akció tárgyát képezhetnék, elsően tájékoztatásod végett vázolom a jelzett előkészületeket.

A magyar püspökök római előkészítő akciójának alap gondolata az, hogy a magyar ügy iránt a Vatikánál kedvező hangulatot keltsen, illetve ott azt a meggyőződést ébressze, hogy a Curia és Magyarország érdekei között bizonyos közösség és kölcsönösség tényleg fennáll. Ez okból a hercegprímás úr előterjesztést intézett Gotti bíbornokhoz, melyben a m. kir. kormánynak az amerikai görög katolikusok iránt tanúsított áldozatkészségét per tangemem szóvá tette. Az előterjesztés másolatát ^{1/} alatt tájékoztatásul csatolom. A vonatkozó részek vörössel vannak megjelölve.

Ugyancsak a fent jelzett okból felkértem Vályi János eperjesi püspök urat, kinek megbízható sága minden kétségen fölül áll, hogy hozza a Curia illetékes tényezőinek tudomására azon jelentékeny anyagi áldozatokat, melyeket a m. kir. kormány főleg a gör. kat. egyház érdekében úgy a kül-, mint a belföldön egyaránt hoz. Az áldozatok felsorolásához azután a püspök azon nézetét fűzi, hogy a m. kir. kormány támogatása a jövőben még értékesebb és becsesebbé válhat, ha az egyesült államokbeli gör. kat. egyház megfelelő szervezése, de főleg a magyar liturgia kérdésének méltányos és megnyugtató megoldása által a m. kir. kormányt további áldozatkészségre serkentené, illetve a m. kir. kormány eddigi lojális törekvéseit a maga részéről is jóakarattal és bizalmával honorálná. Vályi püspök úrnak e kérésém folytán a bíboros államtitkárhoz, valamint a propaganda prefektusához intézett előterjesztését szíves tájékozás végett ^{2/} alatt visszakérőleg ugyancsak idezárom.

Bár a hercegprímás és az eperjesi püspök úr súlyával és tekintélyével a bukaresti érsek nem versenyezhet e Mgr. Hornstein — úgy látszik — Rómában nem is örvend különös kedveltségnek, mégis megemlítem, hogy a nevezett főpap úgy pápa Őszentsége, mint Gotti bíbornok előtt kiemelte, hogy a bukaresti főegyházmegyét a magyar kormány minő bőkezűen támogatja.

Még hátra van a munkácsi és szamosújvári püspökök előkészítő akciója, melynek megindítása előtt ki óhajtanám kérni szíves véleményedet és tanácsaidat. Az újabb időben ugyanis több olyan önmagában véve ugyan szomorú tény merült fel, melyek azonban a Curiánál felvolnának használhatók. Részben ugyanis az Egyesült Államokban folyó orosz ortodox agitáció következtében, mely a visszavándorlás révén átsugárzik a magyar felvidékre is, részben meg azért, mert a görögkeleti papság római katolikus papságnál kedvezőbb anyagi helyzetben lévén, ez utóbbi a népet anyagilag nem veszi annyira igénybe; különösen Máramaros vármegyében tömeges áttérések történtek, melyeknek megakadályozása végett az érdekelt püspökök az államhatalomhoz fordultak. Természetes, hogy a m. kir. kormány az áttéréseket jogi és rendőri eszközökkel nem akadályozhatja meg, ámde módjában állana a m. kir. kormánynak a Máramaros vármegyében tapasztalható schizmatikus mozgalom el-lensúlyozása céljából ezen megye görög katolikus papságának teljes kongruáját, be nem várva a kat. kongrua országos rendezését, soron kívül megadni, sőt az említett papság párbérjövendelmét az érdekelt püspökökkel egyetértőleg rendezni, s az ennek folytán előálló párbérveszteségért a papságot a községek bevonásával kárpótolni. E rendezés foganatba vétele esetén a Máramaros vármegyei görög katolikus lelkészi kar olyan helyzetbe jutna, hogy a népet nem kellene további súlyos egyházi szolgáltatásokkal terhelnie, s így a görög kat. papság a görögkeletivel a versenyt egyenlő kilátások mellett vehetné fel. Azon áldozatokról, melyekkel ez a tranzakció járna, a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak múlt évi december hó 10-én 4608. eln. szám alatt kelt s 3/ alatti másolatban idezárt átíratat szolgál felvilágosításul. Ez a helyzet már most talán olyanféle módon volna a Curiánál felhasználható, hogy az érdekelt munkácsi és szamosújvári görög katolikus püspökök az illetékes római hatóságokhoz előterjesztéseket tennének, mely irataikban a bajokat feltárva, rámutatnának arra, hogy a vallás-erkölcsi eszközök ki vannak merítve, s így a bajon most már csak az állam segíthet. E fejtegetéseikhez azután a püspök urak azt a kérelmet kapcsolhatnák, hogy miután ők a m. kir. kormánynál, több korábbi kívánságának a Vatikán részéről történt kedvezőtlen elintézése folytán (magyar liturgia, a

Lukács-féle ügy, az amerikai vikarius stb. bizonyos elkedvetlenedést vélnek tapasztalhatni, e tényre való tekintettel a Vatikán keresse és találja meg a módját annak, hogy, a m. kir. kormány a szükséges vagyoni eszközöket rendelkezésre bocsássa, illetve, hogy, az eddig tanúsított áldozatkész-ség útján tovább haladva, a máramarosi helyzetet is szanálja, Mivel azonban az ilyen taktikai ma-nőver célszerűségéről és kilátásairól csak Te lehetsz hivatva véleményt mondani; mielőtt a nevezett két püspök urat megfelelően instruálnám, elsöben Téged öhajtanálak felkérni, légy szíves ezt a dol-got megfontolás tárgyává tenni, s becses nézeteid velem magánlevélben tudatni, hogy a szükséges további intézkedéseket megtehessem.

A fentiekben vázolt előkészítő lépések után talán a sikerre való nagyobb kilátással állhatunk elő azon kívánságokkal, melyeknek keresztülvitele belviszonyaink végleges konszolidálása szempontjá-ból annyira fontos. Ezen kívánságokat annak idején természetesen a közös külügyminiszter úr közve-títésével hivatalosan fogom közölni, most csupán bizalmas alakban kívánom kikérni becses tanácsai-dat úgy a kilátásba vett akció fontosabb tárgyaira, mint pedig ezen tárgyak fokozatos keresztülvite-lének sorrendjére nézve.

Itteni szempontból, fontos belpolitikai okokból a legnagyobb súlyt a magyar liturgia ügyére kell helyezni. Valóban megalázó helyzet az, hogy a magyar állam területén élő gör. kat. hívek mindenike élhet egyházi szertartásaiban saját nyelvvel, csak éppen a magyarok nem. A román nyelv éppen oly kevésé [idegen?], mint a magyar, s ha azon nyelv polgárjogot nyert a gör. kat. liturgiában, meröben tarthatatlan álláspont ezt a magyar nyelvtől megtagadni, s ezzel a gör. kat. magyarságot a nemzeti-ségi propagandának kiszolgáltatni. Eltekintve ugyanis a felvidéki két gör. kat. egyházmegyétől, a román gör. kat. egyház kötelékében is sok magyar hívö él, kikkel szemben ez az egyház a legsajnála-tosabb nemzetiségi türelmetlenséget tanúsítja. Mindenesetre igen jellemző a magyarországi nemze-tiségi törekvésekre az a belső ellentmondás, mely abban nyilatkozik meg, hogy a románok azt a kul-turális és egyházi önállóságot, melyet Magyarországon saját kultúrájuk ápolására és — amint ök azt képzelik — a „magyar elnyomás” ellen nyertek, arra használják fel, hogy az egyházuk kötelékében élő magyarságot elnyomják. A m. kir. kormányt semmi agresszív célzat nem vezet, mint azt a romá-nok kürtölik, hanem kizárólag és tisztán defenzív alapokon áll, midön a magyar liturgia kérdésének megoldását sürgetve, szöt emel az ellen, hogy a magyar állam területén a magyarságot egyházi eszkö-zöknek nemzetiségi célokra való kihasználása által el akarják románosítani. A magyar liturgia ügyének ez képezi tulajdonképpen a tengelyét, s a m. kir. kormánynak a Vatikánnal szemben tanúsi-tandó magatartása valószínűleg aszerint fog igazodni, hogy majd sikerü-e e fontos kérdést méltányos és megnyugtató módon megoldani. Különös hálára köteleznél le, ha engem tájékoztatni méltóztatnál arról, hogy minö stádiumban van ez az ügy jelenleg Rómában, s ha Vályi püspök előterjesztése kap-csán a teendö diplomáciai lépések útjait alkalomadtán már előre is egyengetnéd. A magyar liturgia ügyére vonatkozó részletkérdések itt tanulmány tárgyát képezik, s az eziránt való konkrét javasla-tokkal csak akkor fogunk előállni, ha az ügy kilátásai felöl Töled bizalmas úton tájékozást nyerek.

Az a belső ellentmondás, hogy a magyar birodalom területén élő nemzetiségek a nemzetiségi tü-relem elvéből csak akkor vonják le a konzekvenciákat, ha ebböl rájuk háramlik a haszon; a valami-képpen hatalmi körökbe kerülö magyarságot pedig a legelvakultabb nemzetiségi türelmetlenséggel elnyomni iparkodnak: a délszláv püspököknél nyilatkozik meg a legleplezetlenebbül. Talán a sors szatirája és egyben intö jel a délszláv ábrándozóknak, hogy éppen Strossmayer több mint félszázados püspöksége alatt Szlavoniában a magyar elem pár ezerröl 100 000-re szökött fel. Ezzel a betelepülö és 9/10 részben katolikus vallású népességgel szemben a gyakovári aula hihetetlen nemzetiségi türelmet-lenséget tanúsít. Magyar hitközségek élére horvát papokat állít, magyar szentbeszédet nem tőr, a ma-gyar gyermekeket a hittanra anyanyelvükön tanítani nem engedi, a magyarságot az anyaszent-egyházból nyakra-före kiátkozza, az egyházi temetést megtagadja stb., minck folytán tömeges átté-resek történnek. Hol marad itt a regula de idiomate szem előtt tartása? A gyakovári aulára nézve a terhelö adatokat gyűjtetem, s azokat is rendelkezésedre fogom bocsátani, de köszönettel venném, ha velem közölni méltóztatnál, kilátás van-e arra, hogy a délszláv püspökök a szlavonai magyarság vallási igényeinek kielégítésére Rómából rászoríttassanak.

Midőn a S. Girolamo intézet újjászervezése — mint ez a délszláv nemzetiségi mozgalomnál elmaradhatatlan — botrányokba fulladt bele, ez felhívta a m. kir. kormány figyelmét a Rómában fennálló, illetve felállítani tervezett „nemzeti kollégiumok”-ra (Collégium Ruthenorum, S. Girolamo). Nem ismeretlen előttd boldogult Eötvös Józsefünknek a nemzetiségi kérdéstről írt alapvető dolgozata, melyben rámutat arra, hogy a monarchiára nézve minő veszedelem, ha Ausztria és Magyarország közös nemzetiségei egységesen csoportosíttatnak, mert — mint Eötvös találóan mondja — ha a történelmi jog alapjáról letérve, a nemzetiségi elvet fogadjuk el irányadónak, akkor „a birodalom egyes népeinél: a németeknél s olaszoknál szintűgy, mint a szerbeknél és románoknál minden törekvésöknek célja nem lehet más, minthogy a nemzetiségi elv mentül tökéletesebben valósíttassék”! A nemzetiségek ugyanis nem fognak megállni addig, „míg ezen elv a birodalom egész körében, *sőt ezen túl is*, keresztül nem vitetett, azaz míg az országok oly felosztása nem sikerül, mely mellett minden egyes népfaj s nemzetiség külön határokat nem nyer; *s ezen elv szép és nagyszerű lehet, sőt talán kivihető is, de olyan, mely ha életbe lép, csak a birodalom romjain ülheti diadalát*”. Márpedig, ha a délszláv klerikusok a monarchia mindkét államából, valamint a megszállott tartományokból a S. Girolamo intézetben közös fődél alá gyűjtetnének össze, és saját nemzetiségükből való rektor alatt társas életet folytatnának, úgy az ifjak lelkében a faji összetartozóság érzete s a nagy-szláv öntudat jelentékenyen fokozódnék, sőt az előjárók és felügyelők által valószínűleg fokoztatnék. Miután pedig az intézetből majdan kikerülő papoknak mint parókusoknak, bőséges alkalmuk nyílnék arra, hogy politikai eszméiket hívják lelkébe átültessék: a nemzetiségi agitáció mérge a nép széles rétegeibe is csakhamar átszivároghatna, s így úgy Ausztria, mint a magyar királyság délszlávjai között a jövőben igen komoly mérveket öltene az a mozgalom, mely a történelmi alakulatok fölött napirendre térve, önálló délszláv állam alakítására irányul. A magyar felvidéki és a galíciai rutének egyesítésénél ugyanez a veszély forog fenn. Az 1867. évi kiegyezésnek, mely nem a föderalizmus, hanem a dualizmus alapjára fektette le a monarchia jövőjét, logikus kifolyása, hogy a római papnevelő kollégiumok is ne a nemzetiségi, tehát föderaliztikus, hanem a közjogi elv alapján, tehát dualisztikusan szerveztessenek. Éppen ezért a m. kir. kormány hajlandó volna megfontolás tárgyává tenni, hogy Rómában a magyar birodalom összes egyházmegyéinek növendékei számára kollégium létesíttessék, mely pl. Szent István nevét viselhetné.

Franciaországnak az elhalt pápa alatt rendkívül magasra emelkedett befolyását nem kis mértékben arra vezetik vissza, hogy a Rómában székelő bibornokok között helyet foglal Mathieu francia főpap mint cardinalis curiae. A németek, amint tudom, Steinhuber bibornokban bírnak erős segítséget, a Sz. Kollégium kebelében. A spanyolokat pedig Vives y Tuto és Merry del Val kardinálisok képviselik. Egyéb nemzetek, mint az amerikaiak, angolok, osztrákok, csehek virágzó intézetekkel vannak az örök városban képviselve, mely intézetek előjárói hazai ügyeiknek sokszor éppoly buzgó, mint érélyes előmozdítói. Komoly megfontolást érdemel tehát, hogy a kilátásba vett magyar kollégiummal kapcsolatban nem lehetne-e egy magyar cardinalis curiae behelyezését keresztülvinni, kinek járandóságait készséggel magunkra vállalnók, s ki a fontos kongregációkban nemcsak a magyar álláspontot képviselhetné, hanem a monarchia diplomáciai akcióinak is becses támasza lehetne.

Midőn a múlt század közepén a monarchia olyan berendezése vétetett foganatba, melynek logikai kifolyásaként a magyar államot dekomponálni kellett, a diszmembráció nemcsak politikai, hanem egyházzervezeti téren is nagy határozottsággal keresztülvitetett. Mint tudod, politikailag különválasztották Erdélyt és Horvát-Szlavonországokat, kihalították a szerb vajdaságot, s ezenfelül a legszorosabb értelemben vett Magyarországot is nemzetiségi tekintetek szerint több közigazgatási kerületre osztották. Egyházi téren pedig a foganatba vett circumscriptionokkal önálló gör. kat. román nemzeti egyházat alakították, és a kalocsai metropoliából kihalították a horvát-szlavon püspökségeket. Midőn Ő cs. és ap. kir. Felsőségének jóságos atyai szíve és magas fejedelmi belátása 1867-ben a kiegyezést megalkotta, in integrum restitutió vétetett foganatba, ámde akkor ezen in integrum restitutió csak politikai tekintetben vitetett keresztül, amennyiben Erdély és a Vajdaság megszűntek, Horvát-Szlavonországok pedig ismét bevonattak az egységes magyar állam kötelékébe. Ellenben egyházi téren minden a régiben maradt, s a politikai élet mezejéről leszorult nemzetiségi üzemek és

törekvések a „nemzeti egyházak”-ba vonultak vissza, s ott a politika visszaszorította a belső, vallás-erkölcsi tartalmat, mi főleg abban jó kifejezésre, hogy a nemzetiségi egyházak reájuk háramló kulturális feladatoknak nem képesek megfelelni. Ezt az állapotot egy csapásra visszafejleszteni nem lehet. Az in integrum restitució e téren csak lassú, de annál következetesebb munka eredménye lehet. E munkát a primási joghatóság emelésével kell kezdenünk. Magyarország hercegprimása ugyanis elsősorban azon szerepénél fogva, mely reá a koronázásnál háramlik, központi helyet foglal el a magyar közjogban is, s mivel a primás Horvát–Szlavonországok katolikus egyháza nevében is koronáz, csak természetes, hogy joghatóságának bizonyos tekintetben ki kell terjeszkednie a társországokra is. E cél elérését úgy kellene előkészíteni, hogy valahányszor a nemzetiségi egyházak ügyeiben szükségessé válnék, hogy pápa Őszentsége apostoli hatalmát delegálja — s ezen eseteket a Curiának keresnie kellene —, Magyarország hercegprimása volna, mint különben is nuntius natus delegálandó, mely eljárás lassankint hozzászoktatná az érdekelteket a primási joghatóság felsőbbbségéhez.

Ezek volnának azon ügyek, melyek a Vatikánnál fokozatosan, megfelelő egymásutánban, minden elszármítás nélkül, de egyben kitartó következetességgel keresztülviendők volnának. Mielőtt azonban ezen dolgokban a m. kir. kormány állást foglalna, s annak alapján a hivatalos lépések megtételének, elkerülhetetlenül szükségesnek tartom, hogy beceses szakavatott nézeteidet és nélkülözhetetlen tanácsaidat a legbizalmasabb módon kikérjem. A fentiekből — úgy hiszem — világosan kitűnik, hogy a kívánságok formulázásánál engem pártpolitikai vagy egyéb melléktekintetek nem vezettek, hanem tisztán és kizárólag Magyarországnak, a monarchiának és lm. uralkodóházunknak egymással teljes összhangban álló állandó nagy érdekei.

Jelen soraimnak célja csak bizalmas előzetes tájékozás nyerés lévén, ez ügyben csak akkor fogok hivatalosan Goluchowsky grófhoz fordulni, ha a teendők iránt adandó szíves tanácsaid birtokában leszek.

B

1904 jan. 20

Miniszterelnöki átirat Szmcrcányi Pál nagyváradi róm. kat. püspökhöz a római Curiánál történő személyes diplomáciai akció tárgyában¹

ME 1904 — XV — 216
(Gépellt fogalmazvány)

Köszönettel vettem Nagyméltóságodnak m. é. december h. 5-én 83. A. sz. a. kelt beceses átiratát, mellyel közölni méltóztatott velem azon előterjesztés másolatát, melyet az amerikai lelkészügyben Hercegprimás úr propaganda prefektusához intézett, s melyben Ő Főmagassága alkalmat vett magának arra, hogy a m. kir. kormánynak az amerikai akcióban tanúsított áldozatkészségére is kitérjen.

Nagyméltóságod egyúttal szíves volt megjegyezni, hogy ez év tavaszán Rómába szándékozik menni, midőn megfelelő alkalom nyílnék arra, hogy illetékes helyen a romániai és az amerikai akció is szóvátétesék. Mivel azon ügyek, melyeknek a római Curiánál leendő keresztülvitele elsőrangú nemzeti érdek, úgylis hosszabb tárgyalás anyagát fogják képezni, szinte jobb, ha a rendelkezésünkre álló eszközöket nem mindjárt az akció legelején meritjük ki; hanem lépést tartva diplomáciai akciónk fejlődésével, érveinkkel fokozatosan állunk elő. Különös hálára fog azonban lekötelezni Nagyméltóságod, ha római tartózkodása alatt módot méltóztatnék keresni arra, hogy a Rampolla-éra alatt a vatikáni köröknél mutatkozott román- és délszlávbarát s következésképpen magyarelles irányzat gyökereit eltávolíthassuk. Rendkívüli fontossággal bír ugyanis, hogy a Vatikán a magyar nemzeti állam kiéptetésére irányuló törekvéseink elé akadályokat ne gördítsen, sőt, amennyire lehető, törekvéseinket támogassa. A római Curiának a kultúrélet számos terén módjában állana, hogy beceses szol-

¹ A fogalmazványon az akta megjelölése: „Titkos”. — Mint az előző fogalmazványt, feltehetően ezt is *Klebersberg* készítette.